

УДК: 32.019.051;217.4(477)

РОЛЬ УГКЦ У ПЕРЕДВИБОРЧІЙ АГІТАЦІЇ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ 2012 Р.

Пасічний Роман

Національний університет "Львівська політехніка"

(стаття надійшла до редколегії – 22.02.2016 р., прийнята до друку – 27.04.2016 р.)

© Пасічний Р., 2016

Складні та суперечливі аспекти демократичних перетворень в Україні потребують значного наукового переосмислення ролі релігійного чинника у суспільно-політичних процесах України і зокрема у виборах. Значущість обраної проблематики зумовлена також активізацією реформування суспільно-політичної сфери в Україні та проблемами, які виникають внаслідок таких трансформацій. Аналіз місця і ролі УГКЦ у виборчому процесі України свідчить про складність взаємовідносин релігії та політики і потребує значного переосмислення, комплексного та глибокого аналізу всіх чинників і тенденцій такого взаємовпливу.

Ключові слова: УГКЦ, передвиборча агітація, виборча кампанія, формування електоральних уподобань.

ROLE OF THE UKRAINIAN GREEK CATHOLIC CHURCH IN CAMPAIGNING PARLIAMENTARY ELECTIONS 2012

Roman Pasichny

The democratic process which began under conditions of the independent Ukrainian state greatly influenced revival of religious life as the opposite effect on the political process, including determining changes in political forms of life. Difficult and controversial democratic reforms in Ukraine require serious scientific reevaluation of the place and role of the Ukrainian Greek Catholic Church (UGCC), which in modern terms is using all available tools in its arsenal to form social relationships based on Christian principles and strengthening Ukrainian nation. Despite significant number of scientific papers, which address problems of the Church as a religious institution, most of them turn its role into political life. Given this, it is important from the perspective of modern science to study the role and place of the UGCC in socio-political processes in Ukraine and particularly the election. Significance of selected issues also caused activation of reforming social and political spheres of Ukraine and problems arising from these transformations.

Despite removal of formal politics, church leaders were constantly involved in campaigning. Candidates attempted to attract the Church for campaigning in their favour, due to its high prestige among the population of Ukraine and possibility of its influence on the formation of electoral preferences. The Church Administration tries to resist this phenomenon and limit the activities of priests in the elections with the help of instructions, guidelines and penalties for disobedience, while parliamentary candidates are constantly trying to attract them to campaigning. Analysis of the place and role of the Church in the electoral process in Ukraine shows the complex nature of relationships between religion and politics and requires serious rethinking, comprehensive and deep analysis of all factors and trends in such interference.

Key words: UGCC, agitation, election campaign, formation of electoral preferences.

Демократичні процеси, які розпочалися в умовах розбудови незалежної української державності, істотно вплинули на відродження релігійного життя, як і зворотний вплив на політичний процес, зокрема детермінуючи зміни в політичних формах буття. В умовах трансформації політичної системи та адаптації суспільства до нових політичних і соціально-економічних умов, особливо важливим є дослідження

суспільно-нормотворчої функції Церкви як інституції, здатної впливати на регулювання суспільних відносин. Складні демократичні перетворення та політичні трансформації в Україні потребують значного наукового переосмислення місця та ролі УГКЦ, яка в сучасних умовах використовує всі наявні в її арсеналі засоби задля формування суспільних відносин на основі християнських принципів та утвердження української нації.

Помітним внеском у дослідження діяльності УГКЦ та розвитку її вчення в контексті суспільно-політичних процесів є студії вітчизняних науковців: щодо державно-церковних відносин і взаємовпливу релігії та політики – О. Волинець, М. Гетьманчука, І. Ломаки, М. Палінчака, І.-П. Химки та ін.; впливу глобальних суспільних трансформацій на умови буття Церкви – В. Єленського, А. Колодного, М. Палінчака; розвитку соціальної доктрини УГКЦ – П. Яроцького; питання національної Церкви – С. Здіорука, А. Колодного. Попри значну кількість наукових праць, у яких розглянуто проблеми функціонування УГКЦ як релігійної інституції, в більшості з них не з'ясовується її роль у виборчому процесі України. Враховуючи це, поставимо собі за мету дослідження місця і ролі УГКЦ у суспільно-політичних процесах України і зокрема у виборах. Окреслюючи роль УГКЦ у передвиборчій агітації 2012 р., визначимо важелі її впливу на формування електоральних уподобань.

Чергові вибори до Верховної Ради України, які мали відбутись 28.10.2012 р. на основі Закону України “Про вибори народних депутатів України” від 17.11.2011 р. викликали значний суспільний ажіотаж та відповідно й значне занепокоєння Церкви. Причина суспільного збурення – політичні передумови та трансформації, які відбулись у політичній системі України. До таких політико-правових змін зараховуємо: перемогу у 2010 р. В. Януковича на президентських виборах та рішення Конституційного Суду про скасування поправок до Конституції від 8 грудня 2004 р.; ув'язнення Ю. Тимошенко та Ю. Луценка, внесення змін до виборчого законодавства, що унеможливило балотуватись на виборах блокам політичних партій і як наслідок усього вищеперахованого – падіння індексу демократії та свободи слова [2].

Відповідно, за таких передумов проведення виборів, суспільні настрої були напруженими. Враховуючи досвід попередніх виборів, зокрема Помаранчевої революції УГКЦ намагається спрацювати “на випередження” та попередити фальсифікації, зокрема продаж голосів на виборах та можливі фальсифікації. З цією метою Синод Єпископів УГКЦ готує звернення, як прокоментував його С. Шевчук: “Суть цього звернення дуже проста. Найперше, ми закликаємо не голосувати за ті партії, які купують голоси. Тому що купівля голосу виборця – це вже корупція. По-друге, ми закликаємо громадян прийти на вибори. Багато наших людей нині вже не вірять, що їхній голос щось може змінити. Тому просимо не

легковажити виборами, бо це не тільки право, але й величезна відповідальність, зокрема християнська, за своє суспільство, за державу. Особливо це стосується греко-католиків, які завжди були в авангарді державного будівництва” [23]. Також Глава УГКЦ закликав утриматись від радикальних заходів та не піддаватись на провокації.

Детально проаналізувавши “Пастирське послання Синоду Єпископів Києво-Галицького Верховного Архієпископства Української Греко-Католицької Церкви до вірних у час підготовки до парламентських виборів 2012 року”, ми бачимо що, у цьому посланні традиційно згадується що вибори це не лише право обирати владу, але й обов'язок відповідальності за неї. Своєю чергою, обов'язок влади – забезпечення умов для вільного волевиявлення суспільства. Враховуючи те, що через вибори ми формуємо не тільки власне життя, але й життя своїх рідних та майбутнє наших дітей, то до них необхідно підійти зважено і відповідально. Вибори перестають бути винятково політичною площиною, а переходять у площину моральну, оскільки кожному (і виборцю, і кандидату необхідно буде показати власну моральну зрілість). Здійснюючи вибір, Церква закликає дивитися на реальні справи і звернення тих, хто претендує на посаду, а не зваблюватися передвиборчими обіцянками та гаслами, тому що вони вводять в оману та є засобом маніпуляції з боку нечесних кандидатів. Варто зауважити, що у цьому документі, пропонуються чіткі питання, відповідь кандидатів на які дозволить виборцю зробити свій вибір. Це такі питання: “що доброго вони вже зробили для свого народу; які суспільно значущі ініціативи кандидат запропонувала і здійснила; якщо особа вже була депутатом, чи належно виконувала свій обов'язок перед народом, згідно із власного сумління, а не вказівок “згори”; чи ретельно депутат відвідував засідання і голосував сам, особисто; не обманював своїх виборців та не зловживав довірою, змінюючи свою політичну позицію; чи був причетний до корупції; а у передвиборчій програмі не пропагується ненависті та екстремізму; які пропонуються шляхи укріплення української державності та суспільства?” [15]. Зважаючи на таку позицію, Церква очікує від суспільства появи відповідальності і заохочує людей до пильних роздумів над вибором кандидата, оскільки відповідальність людей, за свою державу, лежить на них. С. Шевчук наголошує, що: “...ми не можемо очікувати, що хтось за нас побудує нашу державу, і не можемо скидати відповідальність за

ситуацію в суспільстві на ту чи іншу групу політиків. Як на мене, політичні сили повинні розуміти, що джерелом влади в демократичному суспільстві є народ. ... ми ніколи не заохочували й ніколи не заохочуватимемо голосувати за певну політсилу” [21].

Враховуючи велику вагу цих виборів, для політичного життя країни, до питання свідомості та відповідальності громадян, окрім Церкви, звертались також і науковці та громадськість. Прикладом є круглий стіл “Церква і вибори”, на якому організатори звернули увагу на те, що, у передвиборчий період все частіше можна почути політичну агітацію, яку здійснюють духовні особи, висловлюють свою політичну підтримку під час організованих кандидатами в депутати прощ, використовують авторитет Церкви та апелюючи до християнських чеснот, фотографуються з ними. М. Маринович під час цього круглого столу, пригадав про послання Синоду УГКЦ щодо виборів 2012 р., проте зауважив, що воно не отримало в суспільстві належної уваги; О. Дацаківська, виконавчий директор ЛОГО “Комітет виборців України” звернула увагу на проблему підкупу виборців та моральну сторону цієї проблеми, а о. І. Колісник зазначив, що, на його думку, основне завдання Церкви – зростати духовно та піднімати мораль у суспільстві, а “...Християнство для мене є абсолютною вартістю, через яку кристалізуються і моя конфесійна приналежність, і мої суспільно-політичні погляди та все інше” [19]. Авторитетною щодо виборчих перегонів є також думка вітчизняного науковця В. Єленського, який стверджує що, залучаючи Церкву політики намагаються мобілізувати власний електорат: “Перед кожними виборами влада починає гру з Церквою. Вона або знижує плату за електрику, або за водопостачання, або ж газ, щоб потім їх підвищити знову. Влада завжди починає обіцяти. Цілком може статися так, що й теперішній законопроект кинули для того, щоб збудити громадськість, яка перебуває поза цим “ядерним” електоратом. Аби легше було приватизувати те, що ще не приватизували. Ми знаємо, що Партія регіонів дуже влучно обирає “оголені нерви”, ті, які найбільше болять: мову, історію, святині. Вона час від часу починає на них натискати, бити по них і впродовж двох років це продемонструвала” [9]. Розуміючи бажання політиків залучити Церкву до процесу передвиборчої агітації та намагаючись протистояти цьому, С. Шевчук наголосив, що УГКЦ не хоче ставати на бік тієї чи іншої політичної сили: “Українська Греко-Католицька Церква докладає всіх зусиль для того,

щоб жодна партія не використовувала її в політичній боротьбі” [22].

Важливими для формування бачення Українською Греко-Католицькою Церквою процесу виборчих перегонів є роздуми Л. Гузара щодо політичної реклами. Різноманітна політична реклама зі застосуванням аудіо- та відеозасобів, покликані здобути прихильність виборця, та є вигідною для кандидата, оскільки створює йому позитивний імідж та дає змогу донести свою думку без особистісного спілкування з народом. Проте, на думку архієпископа-емерита, цього замало. Якщо політик бажає піднести передвиборчу діяльність на новий якісний рівень, властивий рівень, то йому потрібно подбати про зустрічі з громадянами, чия думка та інтереси вони будуть представляти, відкрито говорити з ними, пояснювати їм своє політичне кредо та переконання, запевняти їх у своїй майбутній діяльності, “...ніщо не замінить безпосереднього спілкування, бо це найкращий спосіб пізнати людину, яка зобов’язується служити, та могли повірити їй” [7]. Аналізуючи проблему фальсифікації виборів через залякування та підкуп голосів, Л. Гузар основними причинами цього явища називає брак політичної культури, відсутність свідомості та бідність: “Люди бідні! Для них сто гривень – немаленька сума, тому вони легко продаються, ... просто бідні й залежні. Власне, ми мусимо тим людям нагадати, що це недобре так робити, бо таким чином вони ніколи не вийдуть зі своєї бідності як духовної, так і матеріальної. У них нема відчуття політичної культури і вони не бачать у тому якогось гріха... Є ще випадки залякування – коли людей прямо ж лякають звільненням, якщо вони не проголосують за певну партію. Треба собі усвідомити, що страх часом має великі очі й нічого більше. Тому треба збиратися з відвагою, щоб зуміти протистояти. Чому люди бояться? Знову ж таки – бо бідні” [13]. Із схожим зверненням виступив і теперішній Глава УГКЦ, наголосив, що вибори до парламенту є важливою суспільно-політичною подією, від якої залежить майбутнє кожного, і за свій вибір доведеться нести відповідальність. Саме тому кожен повинен прийти на виборчу дільницю і проголосувати за втілення християнських цінностей у наше життя. “Ми не будемо вказувати за кого голосувати, але ми будемо звертатися до наших людей не продавати свої голоси. Тому що той, хто намагається купити голос, вже не може бути тим, хто збудує щось добре в Україні” [20].

Передбачаючи тиск владних структур на спостерігачів та членів виборчих комісій Глава

УГКЦ Шевчук, закликав їх не боятися, а діяти відповідно до голосу сумління, оскільки саме від них залежить чесність цих виборів. “Якщо і спостерігачі, і члени виборчих дільниць протистоятимуть злу, а ви маєте для цього силу, особисту силу, тоді фальсифікації не відбудеться. Ми в нашій Церкві молимося за чесні вибори. Дехто вже починає з цього кепкувати, мовляв, які можуть бути “чесні вибори”, коли така брудна виборча кампанія. Але молитва є допомогою тим, хто не хоче піддатися тиску. Це допомога, яку випрошує наша Церква для тих, хто потребує відваги, щоб діяти відповідно до голосу свого сумління. Тож, не бійтеся, з вами Господь, з вами є добрі наші громадяни, які не бажають миритися зі суспільним злом” [5].

Брудна передвиборча агітація та напруження в суспільстві, спричинили виникнення думки про “другий Майдан” та вуличних акцій в разі фальсифікацій виборів. Ієрархи УГКЦ, зокрема Л. Гузар, коментуючи цю ідею, зазначив, що для того, щоб не відбулися фальсифікації і громадськість відповідно поведилася на виборах, робота має проводитись до виборів, тоді громадяни справді зроблять вибір, а не просто проголосують: “Це трошки пізно, після виборів. Громадянство повинно підготуватися до виборів” [6]. Цієї ж думки дотримується і Глава УГКЦ: “Силовий варіант ще ніколи і нічого не збудував. Навпаки, мир і спокій, уважність і відповідальність – це ті підвалини, на яких можна шляхом свідомого вибору будувати своє державне, суспільне і приватне майбутнє” [23].

Проте, незважаючи на численні попередження та чіткі вказівки вищого духовенства УГКЦ до кліру, священники опинились втягнутими передвиборчу агітацію та стали активними учасниками виборчого процесу. Зокрема, кандидат у депутати Верховної Ради України Т. Батенко, організовуючи мітинги на свою підтримку, залучив священників не тільки УГКЦ, але й Української Православної Церкви Київського Патріархату та Української Автокефальної Православної Церкви. Такий непослух з боку священників викликав обурення з боку присутніх, та зацікавлення з боку керівництва УГКЦ. “Жоден священник не має права вихвалити будь-кого, крім Бога! Коли Церква втручається в політику, вона завжди програє. Бо ніколи жодна політична партія, яка намагається церкву обдарувати, не залишить її вільною” – наголосив Архієпископ УГКЦ, коментуючи ці події [17]. “Тиждень тому було офіційне звернення Патріарха Святослава, в якому він наголосив, що Церква не агітує на виборах. Ми

лише молимося і закликаємо людей прийти на вибори. Якщо священник агітує за якогось кандидата, то це виключно його особиста позиція, а не позиція Церкви. Якщо до нас буде звернення, то ми зберемо спеціальну комісію і будемо розбирати цей випадок. Церква відкидає будь-яку агітацію. Це однозначно!” – зауважив працівник прес-служби Львівської архієпархії УГКЦ, Р. Соколенко [11]. Окрім прямого залучення священослужителів, деякі Кандидати в депутати використовують авторитет Церкви чи її представників для досягнення своїх політичних цілей, заявив секретар Синоду Єпископів УГКЦ Б. Дзюрах. Як приклади він навів організацію кандидата у депутати, прощі за підтримки священників, які були непричетні до такої “ініціативи” і відмовлялись вести своїх парафіян на цю прощу; публікація у передвиборчій газеті поміж фотографій високих церковних достойників власного фото та ін. “У діях деяких політичних сил і окремих політиків можна прочитати месидж, що все у світі можна продати чи купити. Але, якщо нині кандидат у депутати купує голоси виборців, то де гарантія, що завтра він не продасть і свій власний голос та не змінить власну політичну позицію? ...Хочеться вірити, що наш народ все-таки проявить свою мудрість і не продасть власну свободу і власну гідність за кількасот гривень”, – підсумував він [8].

Обурення суспільства фактом зловживання кліром своєю посадою та авторитетом Церкви змусило останню провести низку внутрішніх досліджень щодо підкупу священників та залучення їх до виборчого процесу. Церква офіційно проголосувала себе поза політикою та виборчим процесом, саме тому, намагання деяких кандидатів у депутати до ВРУ використати її із політичною метою, спричинило внутрішнє розслідування щодо зловживань священників своєю посадою та авторитетом Церкви, під час виборів. Така ситуація викликала занепокоєння у вищих ієрархів, оскільки, за словами Глави УГКЦ: “Ми зіткнулися з масовим підкупом, у тому числі священників” [4].

Для неупередженого розгляду ситуацій залучення кліру до виборчого процесу створено спеціальну комісію УГКЦ, яка розслідуючи діяльність священнослужителів під час виборів, прийшла до висновку, що така діяльність суперечила суті Церкви та нашкодила її авторитету. У зв'язку з цим Синод Єпископів УГКЦ ухвалив створити проект документа який має жорстко регламентувати поведінку священників під час виборів – “Правильника щодо поведінки духовенства під час виборчих кампаній в

Україні”. Очолив роботу над цим документом – Б. Дзюрах [18].

Схожу думку висловлював і кардинал Л. Гузар “Священиків, які агітують у церквах, треба карати, і ми вже чули про такі випадки. Священик, який дозволяє собі за якісь подарунки використовувати амвон як засіб політичної пропаганди, не сповняє свого завдання, а шкодить людям... Церква співпрацює з політиками лише у сенсі участі в спільних проєктах, призначених для загального добра, а не в сенсі підтримки якогось кандидата. Якби такий ходив до церкви і був добрим парафіянином, то і без слів священика усі бачили б його як добру людину, яка цінує Бога” [12].

Розслідування фактів зловживання дало результат, внаслідок якого кільком священнослужителям, які агітували за кандидатів у депутати, та таким чином нанесли шкоду авторитету Церкви, церковне керівництво оголосило сувору догану. “Ця резонансна подія викликала серйозне занепокоєння у Церкві. До нас у прес-службу прийшло чимало звернень... Люди вимагали покарати цих священиків... Цим священикам висловлена догана з усіма наслідками, які за собою тягне це покарання” – про це повідомив 15 жовтня о. Павло Дроздяк, керівник прес-служби Львівської архієпархії УГКЦ під час круглого столу “Церква і вибори”, який проходив в УКУ [3]. Хоча разом з тим визнається, що покарані священики раніше сумлінно виконували свої обов’язки, а факт залучення до агітації за кандидатів, керівництво УГКЦ сприймає як “прикру помилку”.

Водночас варто, зауважити, що, намагаючись бути неупередженою у розслідуванні справ залучення кліру до передвиборчої агітації, комісія прискіпливо розглядала кожен факт залучення священиків у передвиборчий процес, і саме завдяки цьому, дії деяких представників Церкви отримали виправдання. Зокрема, набула резонансу подія, залучення священика УГКЦ до агітації за кандидати в депутати від “Партії регіонів” депутату Верховної Ради поточного скликання В. Келестину. Прес-секретар Івано-Франківської архієпархії УГКЦ єрей Ю. Трухана прокоментував цю подію так: “...пан Келестин є уродженцем Рогатинщини і навіть, не будучи раніше членом жодної політичної партії, постійно спричинявся до розвитку і розбудови парафії УГКЦ на Рогатинщині. У цьому разі перед вірними УГКЦ ця особа виступила як жертводавець і меценат, якому духовенство склало подяку як меценату і жертводавцю за підтримку, не агітуючи чи підтримуючи його, як кандидата до ВР.

Обов’язком кожного священика є молитися за кожного, незважаючи на його партійну приналежність” [14]. Тому УГКЦ наголошує, що для неї головною цінністю є людина, незалежно від партійної приналежності, і оцінка дається справам, а не політичним поглядам чи переконанням.

Окрім внутрішнього розслідування щодо участі кліру в передвиборчій агітації, УГКЦ офіційно визнала ці факти. Глава УГКЦ С. Шевчук, ще до виборів наголошував що, якщо хтось із священиків навіть узяв щось від кандидата, то він ще має час віддати і покаятись, а спроби продати голос це прояв “корупції душі”, який призводить до роздвоєння дій і думок. “Це не може нас не турбувати. Коли я переглядав ролики, в яких священики показово за щось дякують певному кандидату, то мені було соромно і за депутатів, котрі вдаються до таких дешевих трюків, і за духовенство, що на таке піддається. За це буде потрібно каятися і перепрошувати Господа Бога та наших виборців” [16].

Загалом вибори до Верховної Ради України у 2012 році характеризуються участю церков та релігійних спільнот, майже усіх деномінацій. Координатор виборчих програм “Опори” О. Айвазовська, аналізуючи перебіг передвиборчої боротьби, стверджує, що агітація священнослужителів за кандидатів була дуже поширеною і стала трендом цих виборів: “Агітація на виборах через Церкву – це тренд цих виборів. Така агітація дійсно масова. Вона стосується більшою мірою західних областей України, де рівень релігійності населення набагато більше, ніж на сході. Залучення Церкви до агітації на виборах – обов’язкова складова виборчих кампаній у Західній Україні. Там кандидати обов’язково ставлять стели, роздають гроші парафіянам, перераховують гроші церквам” [1]. Така ситуація була притаманна не тільки західним теренам України. Сайт “Релігійно-інформаційної служби України”, який моніторив ситуацію щодо залучення священнослужителів до виборчого процесу, тільки у період з 05.09.2012 р. по 20.09.2012 р. аналізує у понад 20 статтях непоодинокі такі випадки [10].

Визначною ознакою цих виборів було те, що таку активну участь Церкви різних деномінацій та конфесій здійснювали майже на всій території України, і релігійний чинник застосовувався майже у кожній області. Також доцільно зауважити і різноманітність залучення священиків УГКЦ: від традиційних освячувань, відкриттів капличок, вручення нагород та подяк за допомогу храму, і аж до відкритої агітації на мітингах у підтримку кандидата

та його вихвалання перед релігійними громадами та у місцях служіння. На обурення громадян клірики зазвичай аргументували свої слова тим, що це подяка за меценатство та активну суспільну працю, але не агітація. Проте проведення внутрішнього розслідування довело, що це не так [3]. Доцільно зауважити, що в низці випадків згадування кліру УГКЦ в політичній агітації відбувалось без їхньої згоди, про що негайно подавалась публічна інформація зі спростуванням.

Отже, аналіз участі духовенства УГКЦ у виборчому процесі 2012 р. свідчить про його активну участь та вплив релігійного чинника на виборчий процес. Така активна участь іноді відбувалась без згоди вищої ієрархії Церкви та з порушенням внутрішньоцерковних правил та норм. Причина – відсутність чітко регламентованих правил участі духовенства та активне бажання кандидатів, попри заборону керівництва УГКЦ використати авторитет Церкви для досягнення політичної мети. Визнаючи свій вплив на суспільство та формування громадської думки, проаналізувавши перебіг передвиборчого процесу та агітації у 2012 р., УГКЦ приймає рішення про абсолютну заборону священнослужителям брати участь у політичній діяльності та передвиборчій агітації. Ця заборона ставить за мету розділити політику і Церкву, оскільки така діяльність не тільки підриває авторитет Церкви, але й шкодить суспільству загалом, а також чітко регламентувати діяльність священників у суспільно-політичному житті. Водночас, відмовляючись від політичної діяльності у вузькому розумінні, Церква, володіючи важелями опосередкованого впливу на суспільство, залишається активним учасником суспільно-політичних процесів. Перспективним для подальших досліджень є аналіз участі УГКЦ та інших християнських конфесій у виборчому процесі України та визначення тенденцій і чинників впливу релігії на нього.

1. “Агітація священнослужителів – це тренд цих виборів”, – “ОПОРА” [Електронний ресурс] // Релігійно-інформаційна служба України. – 2012. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/49962/ 2. *Вибори народних депутатів України 28 жовтня 2012 року* [Електронний ресурс] // Центральна Виборча Комісія. Офіційний веб-сервер. – 2012. – Режим доступу: http://www.cvk.gov.ua/vnd_2012/ 3. *В УГКЦ покарали священників-агітаторів* [Електронний ресурс] // Релігійно-інформаційна служба України. – 2012. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/49923/ 4. *В УГКЦ проводиться внутрішнє дослідження щодо підкупу священників під час виборів* [Електронний

ресурс] // Релігійно-інформаційна служба України. – 2012. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/50181/ 5. *Глава УГКЦ закликає усіх, хто працюватиме на виборах, не боятися* [Електронний ресурс] // Релігійно-інформаційна служба України. – 2012. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/49901/ 6. *Гузар Л. Виходити на вулиці після виборів пізно* [Електронний ресурс] / Любомир Гузар // Релігійно-інформаційна служба України. – 2012. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/49995/ 7. *Гузар Л. Чи політична реклама – це найкращий спосіб здобути прихильність виборців?* [Електронний ресурс] / Любомир Гузар // Українська правда. – 2012. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/columns/2012/09/13/6972659/>; 8. *Дзюрах Б. На Галичині кандидати в депутати маніпулюють вірою людей та авторитетом церкви* [Електронний ресурс] / Богдан Дзюрах // Релігійно-інформаційна служба України. – 2012. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/49793/ 9. *Єленський В. Перед кожними виборами влада починає гру з церквою* [Електронний ресурс] / Віктор Єленський // Релігійно-інформаційна служба України. – 2012. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/interview/46825/ 10. *Жовтень 2012: Вибори. Чи може церква стояти осторонь?* [Електронний ресурс] // Релігійно-інформаційна служба України. – 2012. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/topics/theme_of_the_month/october_2012?articles_p=0; 11. *Кандидати в народні депутати масово втягують священників в передвиборчу агітацію: люди обурені* [Електронний ресурс] // Релігійно-інформаційна служба України. – 2012. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/49487/ 12. *Кардинал Любомир (Гузар): священники, які агітують у храмах – шкодять людям* [Електронний ресурс] // Релігійно-інформаційна служба України. – 2012. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/50005/ 13. *Люди, які продають свої голоси, ніколи не вийдуть з бідності: попередження від блаженнішого Любомира (Гузара)* [Електронний ресурс] // Релігійно-інформаційна служба України. – 2012. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/49875/ 14. *На Івано-Франківщині священники УГКЦ не агітували за кандидата-регіонала, а “лише висловили подяку меценату”* [Електронний ресурс] // Релігійно-інформаційна служба України. – 2012. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/49479/ 15. *Пастирське послання Синоду Єпископів Києво-Галицького Верховного Архiepіскопства Української Греко-Католицької Церкви до вірних у час підготовки до парламентських виборів 2012 року* [Електронний ресурс] // Релігійно-інформаційна служба України. – 2012. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/resources/church_doc/ugcc_doc/48992/ 16. *Патріарху Святославу (Шевчуку) соромно за тих, хто взяв подачку від кандидата: вони повинні віддати її і покаятися*

[Електронний ресурс] // Релігійно-інформаційна служба України. – 2012. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/49892/ 17. Положій С. Благословіть мене отче я вам грошей дав [Електронний ресурс] / Степан Положій // Релігійно-інформаційна служба України. – 2012. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/49488/; 18. Спеціальна комісія вивчить діяльність священиків-агітаторів, – рішення синоду єпископів УГКЦ [Електронний ресурс] // Релігійно-інформаційна служба України. – 2012. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/50342/ 19. У Львові духовенство та інтелігенція УГКЦ застерігали від політичних підкупів на час виборів-2012 [Електронний ресурс] // Релігійно-інформаційна служба України. – 2012. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/49915/ 20. Шевчук С. На виборах не можна продавати свої голоси [Електронний ресурс] / Святослав Шевчук // Релігійно-інформаційна служба України. – 2012. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/47779/ 21. Шевчук С. УГКЦ закликає українців думати над тим, кого обирати [Електронний ресурс] / Святослав Шевчук // Релігійно-інформаційна служба України. – 2011. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/45799/ 22. Шевчук С. УГКЦ на виборах нікого не підтримуватиме [Електронний ресурс] / Святослав Шевчук // Релігійно-інформаційна служба України. – 2012. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/46381/ 23. Шевчук С. УГКЦ не дозволить священикам брати участь у виборчих перегонках [Електронний ресурс] / Святослав Шевчук // Релігійно-інформаційна служба України. – 2012. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/48032/.

1. Ahitatsiia sviashchennosluzhyteliv – tse trend tsykh vyboriv, – “OPORA” [Elektronnyi resurs] // Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy. – 2012. – Rezhym dostupu: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/49962/ 2. Vybery narodnykh deputativ Ukrainy 28 zhovtnia 2012 roku [Elektronnyi resurs] // Tsentralna Vyborcha Komisiia. Ofitsiinyi veb-server. – 2012. – Rezhym dostupu: http://www.cvk.gov.ua/vnd_2012/ 3. V UHKTs pokaraly sviashchenykyv-ahitatoriv [Elektronnyi resurs] // Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy. – 2012. – Rezhym dostupu: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/49923/ 4. V UHKTs provodytsia vnutrishnie doslidzhennia shchodo pidkupu sviashchenykyv pid chas vyboriv [Elektronnyi resurs] // Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy. – 2012. – Rezhym dostupu: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/50181/ 5. Hlava UHKTs zaklykav usikh, khto pratsiuvatyme na vyborakh, ne boiatysia [Elektronnyi resurs] // Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy. – 2012. – Rezhym dostupu: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_p

olicy/49901/ 6. Huzar L. Vykhydyty na vulytsi pislia vyboriv rizno [Elektronnyi resurs] / Liubomyr Huzar // Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy. – 2012. – Rezhym dostupu: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/49995/ 7. Huzar L. Chy politychna reklama – tse naikrashchyi sposib zdobuty prykhylnist vybortsiv? [Elektronnyi resurs] / Liubomyr Huzar // Ukrainska pravda. – 2012. – Rezhym dostupu: <http://www.prawda.com.ua/columns/2012/09/13/6972659/> 8. Dziurakh B. Na Halychyni kandydaty v deputaty manipuliuiut viroiu liudei ta avtorytetom tserkvy [Elektronnyi resurs] / Bohdan Dziurakh // Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy. – 2012. – Rezhym dostupu: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/49793/ 9. Yelenskyi V. Pered kozhnymy vyboramy vlada pochynaie hru z tserkvoiu [Elektronnyi resurs] / Viktor Yelenskyi // Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy. – 2012. – Rezhym dostupu: http://risu.org.ua/ua/index/expert_tought/interview/46825/ 10. Zhovten 2012: Vybery. Chy mozhe tserkva stoiaty ostoron? [Elektronnyi resurs] // Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy. – 2012. – Rezhym dostupu: http://risu.org.ua/ua/index/topics/theme_of_the_month/october_2012?articles_p=0 11. Kandydaty v narodni deputaty masovo vtiahuiut sviashchenykyv vperedvyborchu ahitatsiiu: liudy obureni [Elektronnyi resurs] // Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy. – 2012. – Rezhym dostupu: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/49487/ 12. Kardynal Liubomyr (Huzar): sviashchenyky, yaki ahituiut u khramakh - shkodiati liudiam [Elektronnyi resurs] // Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy. – 2012. – Rezhym dostupu: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/50005/ 13. Liudy, yaki prodaiut svoi holosy, nikoly ne vyidut z bidnosti: poperedzhennia vid blazhennishoho Liubomyra (Huzara) [Elektronnyi resurs] // Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy. – 2012. – Rezhym dostupu: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/49875/ 14. Na Ivano-frankivshchyni sviashchenyky UHKTs ne ahituvaly za kandydata-rehionala, a “lyshe vyslovlyly podiakui metsenatu” [Elektronnyi resurs] // Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy. – 2012. – Rezhym dostupu: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/49479/ 15. Pastyrskie poslannia Synodu Yepyskopiv Kyievo-Halytskoho Verkhovnoho Arkhyiepyskopstva Ukrainskoi Hreko-Katolytskoi Tserkvy do virnykh u chas pidhotovky do parlamentskykh vyboriv 2012 roku [Elektronnyi resurs] // Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy. – 2012. – Rezhym dostupu: http://risu.org.ua/ua/index/resources/church_doc/ugcc_doc/48992/ 16. Patriarkhu Sviatoslavu (Shevchuku) soromno za tykh, khto vziav podachku vid kandydata: vony povynni viddaty yii i pokaiatysia [Elektronnyi resurs] // Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy. – 2012. – Rezhym dostupu: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/49892/ 17. Polozhii S. Blahoslovit mene otche ia vam hroshei dav [Elektronnyi resurs] / Stepan Polozhii // Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy. – 2012. – Rezhym dostupu: http://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/49488/ 18. Spetsialna komisiia vyvychyt diialnist

sviashchenykyv-ahitatoriv, – rishennia synodu yepyskopiv UHKTs [Elektronnyi resurs] // Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy. – 2012. – Rezhym dostupu: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/50342/ 19. U Lvovi dukhovenstvo ta intelihentsiia UHKTs zasterihaly vid politychnykh pidkupiv na chas vyboriv-2012 [Elektronnyi resurs] // Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy. – 2012. – Rezhym dostupu: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/49915/ 20. Shevchuk S. Na vyborakh ne mozha prodavaty svoi holosy [Elektronnyi resurs] / Sviatoslav Shevchuk // Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy. – 2012. – Rezhym dostupu: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/47779/ 21. Shevchuk S. UHKTs zaklykaie ukrainsiv dumaty nad tym, koho obyraty [Elektronnyi resurs] / Sviatoslav Shevchuk // Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy. – 2011. – Rezhym dostupu: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/45799/ 22. Shevchuk S. UHKTs na vyborakh nikoho ne pidtrymuvatyme [Elektronnyi resurs] / Sviatoslav Shevchuk // Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy.. – 2012. – Rezhym dostupu: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/46381/ 23. Shevchuk S. UHKTs ne dozvolyt sviashchenykam braty uchast u vyborchyykh perehonakh [Elektronnyi resurs] / Sviatoslav Shevchuk // Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy. – 2012. – Rezhym dostupu: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/48032/.